

Бібліографічний опис:

[Від редакції] (2022) Іван Дзюба (26.07.1931–22.02.2022) [некролог]. *Народна творчість та етнологія*, 1 (393), 124–126.

[Editorial] (2022) Ivan Dziuba (26.07.1931–22.02.2022) [obituary]. *Folk Art and Ethnology*, 1 (393), 124–126.

ІВАН ДЗЮБА

(26.07.1931 – 22.02.2022)

Колектив Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України глибоко сумує через непоправну втрату – 22 лютого 2022 року на дев'яносто першому році відійшов у вічність Герой України, академік НАН України, радник президії НАН України, видатний учений-літературознавець, культуролог, громадський та державний діяч Іван Михайлович Дзюба. Сповнений важких випробувань життєвий шлях цього високоінтелектуального та ініціативного представника української нації є прикладом стійкості в обстоюванні беззаперечних людських прав і свобод за умов тоталітарного радянського режиму, взірцем активної патріотичної позиції в утвердженні та розвитку науково-культурного потенціалу незалежної України.

Народився Іван Михайлович 26 липня 1931 року в с. Миколаївка Волноваського району Донецької області в робітничій сім'ї. У страшні часи Голодомору його родина була змушена переїхати в сусіднє селище Новотроїцьке, згодом мешкала в смт Оленівські Кар'єри (тепер – м. Докучаєвськ), де І. Дзюба закінчив середню школу. Допитливий юнак продовжив свою освіту на філологічному факультеті Донецького педагогічного інституту, який закінчив у 1953 році, а згодом вступив до аспірантури академічного Інституту літератури імені Тараса Шевченка.

Із 1957 року Іван Дзюба працював у видавничій сфері як редактор відділу літератури і критики видавництва «Дніпро» та завідувач відділу критики журналу «Вітчизна» (1957–1962), звідки

був звільнений радянськими посадовцями за «ідеологічні помилки». Упродовж 1964–1965 років працював літературним консультантом видавництва «Молодь», знову був усунений від роботи за участь у протестах проти політичних арештів української інтелігенції. 4 вересня 1965 року під час київської прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» виступив зі сцени разом із Василем Стусом і В'ячеславом Чорноволом, виголосивши перший у СРСР публічний протест проти політики влади, у якому оприлюднив інформацію про таємні затримання української творчої молоді. Цього ж року Іван Михайлович написав свій знаменитий памфлет «Інтернаціоналізм чи русифікація?», присвячений негативним тенденціям національних відносин радянського соціалістичного суспільства, що був адресований автором до найвищого державного керівництва. Цей твір став популярним маніфестом українського шістдесятництва, що поширювався «самвидавом» та був опублікований за кордоном (Лондон, 1968 р.).

Протягом 1966–1969 років Іван Дзюба працював коректором у редакції «Українського біохімічного журналу», у 1969–1972 роках – редактором видавництва «Дніпро». У січні 1972 року під час другої хвилі арештів учасників шістдесятницького руху був звільнений з роботи. Тоталітарна влада знову звернулася до ідей його твору «Інтернаціоналізм чи русифікація?», уважаючи його «пасквілем на радянську дійсність». За цим «вердиктом» Івана Михайловича було заарештовано й засуджено до п'яти років таборів суворого режиму; після багатомісячного перебування в ізоляторі КДБ його випустили на волю. За сприяння авіаконструктора Олега Антонова Іван Дзюба повернувся до праці, ставши коректором багатотиражки Київського авіазаводу.

У 1970–1980-х роках, не маючи дозволу публікуватися з питань українського літературно-мистецького процесу, І. Дзюба почав досліджувати творчість письменників інших народів СРСР, передусім Кавказу й Середньої Азії. У ґрунтовних розвідках про літературну творчість вірмен, казахів, якутів, осетинів, а також литовців, естонців, білорусів учений прагнув висвітлити історичну долю кожного народу, його мови та культури. Наприкінці радянської доби Іван Михайлович знову утвердився в українській пресі як літературний критик і публіцист. Восени 1989 року він став одним із засновників «Народного руху України».

З початком національного відродження кінця ХХ ст. І. Дзюба був одним із ключових діячів культурного й громадського життя України. Він був першим президентом Республіканської асоціації українців (1988–1991); Міністром культури України (з грудня 1992 р. по серпень 1994 р.), головою Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка (з 1999 р. по серпень 2005 р.).

У 1992 році Іван Михайлович Дзюба був обраний академіком Національної академії наук України. Упродовж 1997–2004 років, активно долучаючись до справи організації наукової діяльності, І. Дзюба був академіком-секретарем Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України; у 2004–2009 роках був членом президії НАН України, провідним науковим співробітником Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, у 2009–2022 роках – радником президії НАН України. Протягом 2010–2022 років Іван Дзюба також працював на посаді головного наукового співробітника відділу теорії та методології створення енциклопедичних видань Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, був співголовою Головної редакційної колегії «Енциклопедії сучасної України».

За активну творчу кар'єру Іван Дзюба опублікував 400 наукових праць, у тому числі понад 20 монографій, які були присвячені питанням історії та сучасного стану української літератури й культури. Найвідомішими його роботами є літературно-критичний збірник ««Звичайна людина» чи міщанин?» (1959), «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1965), «Грані кристала» (1978), «На пульсі доби» (1981), «Автографи відродження» (1986), «Між культурою і політикою» (1998), «Пастка: тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна» (2003), «З криниці літ» (у

3-х томах) (2006–2007), «Тарас Шевченко. Життя і творчість» (2008), «Нагнітання мороку. Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів століття ХХІ» (2011), «Донецька рана України: Історико-культурологічні есеї» (2015), «Чорний романтик Сергій Жадан» (2017) та ін.

Ґрунтовна наукова діяльність І. Дзюби була неодноразово відзначена різними престижними нагородами: премією в галузі літературно-художньої критики імені академіка О. І. Білецького (1987), Державною премією України ім. Т. Шевченка (1991), Міжнародною премією Фонду О. і Т. Антоновичів (США, 1992). У 2001 році Іванові Михайловичу Дзюбі присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави, у 2009-му нагороджено орденом Свободи, у 2022-му – орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (посмертно).

Протягом усього життя Іван Михайлович був прикладом відданого служіння Україні, утверджував високі критерії наукової діяльності, гуманізм та духовні чесноти, що їх прищеплював як умілий педагог усім довкола.

Висловлюємо глибокий жаль, скорботу та щирі співчуття родині й близьким, соратникам і учням Великого українця.

Вічна пам'ять! Царство Небесне його душі!

Колектив ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України